

Michal Topor
Berlínské epizody
Příspěvek k dějinám filologie
v Čechách a na Moravě 1878–1914

2015, vyd. 1.
398 stran (tištěná, PDF)

Naše cena: **271 Kč**,
Běžná cena: ~~339 Kč~~

Kniha *Berlínské epizody* mapuje prostřednictvím dosud nezpracovaných a v naprosté většině nepublikovaných archivních materiálů (univerzitních matrik, korespondencí, zápisků apod.) berlínské cesty a pobyty česky i německy mluvících studentů a badatelů pocházejících z Čech a Moravy. Právě díky jejich svědectvím přináší zásadní informace k poznání základů filologických oborů jak v českých zemích, tak v berlínském univerzitním prostředí, a to v době jejich zásadních proměn, hledání a nalézání moderních metodologických přístupů.

Na poli filologicky založených disciplín přitahoval Berlín logicky v první řadě germanisty, resp. různě orientované filology zabývající se dějinami moderních jazyků a literatur (romanisty, slavisty) s podstatnými zájmy germanistickými. V chronologicky postupujícím výkladu zaměřeném na období 1878–1914 jsou představeny berlínské osudy a vazby jak osobností proslulých či občas připomínaných (např. Arne Nováka, Otokara Fischera, Arnošta Krause, Roberta Priebische, Jana Krejčího, Isidora Pollaka, Aloise Musila, Františka Groha, Bedřicha Hrozného, Františka Lexy, Otokara Jirániho, Erharda Preissiga ad.), tak těch, jejichž dráhy dosud naprosto zůstávaly stranou pozornosti.

Studenti a badatelé z Čech mohli v Berlíně potkávat Karla Müllenhoffa, Wilhelma Scherera, Ericha Schmidta, Karla Weinholda, Gustava Roetheho a další. Velkým berlínským filologickým lákadlem byly i místní univerzitní výuka a pracoviště orientalistické a klasicko-filologické (včetně muzeí), zosobněné proslulými učiteli Hugo Wincklerem, Ulrichem von Wilamowitz-Moellendorffem či Friedrichem Delitzsem; kromě toho je třeba počítat s Berlínem jako významným, tradičním střediskem mimouniverzitních hebraistických studií, cílících k dosažení rabínské hodnosti.

Monografie jako celek je příspěvkem k dějinám jednotlivých vědních oborů, především filologie a literární historie. Množství dosud neznámých a nepublikovaných materiálů zpřístupňuje ve velkém rozsahu dalším badatelům a dává tak impulsy k dalšímu zkoumání.

Lektorovali PaedDr. Luboš Merhaut, CSc. a Alice Stašková, Ph.D.

165 x 230 mm, brož., 398 stran
ISBN 978-80-87899-13-7 (tištěná)
ISBN 978-80-87899-22-9 (PDF)
Obálka a grafická úprava Jiří Císlar

- WIESE, CHRISTIAN:** *Challenging Colonial Discourse. Jewish Studies and Protestant Theology in Wilhelmine Germany.* Leiden – Boston, Brill 2005.
- WOLF, JOHANNA:** *Kontinuität und Wandel der Philologien: Textarchäologische Studien zur Entstehung der Romanischen Philologie im 19. Jahrhundert.* Tübingen, Narr Francke Attempto Verlag 2012.
- WYSS, ULRICH:** Abgrenzung. Die Germanistik um 1900 und die Tradition des Faches. In: Christoph König – Eberhard Lämmert (eds.): *Konkurrenten in der Fakultät. Kultur, Wissen und Universität um 1900.* Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag 1999, s. 61–73.
- ZATOČIL, LEOPOLD:** Antonín Beer – vědec a učitel. *Naše věda* 27, 1950, s. 132–142.
- ZEIL, WILHELM:** *Slawistik an der deutschen Universität in Prag (1882–1945).* München, Verlag Otto Sagner 1995.
- ZEMAN, HERBERT:** Wilhelm Scherer (1841–1886) und Österreich. Unveröffentlichte Quellen und Dokumente zur Lebens- und Geistesgeschichte eines Gelehrten im 19. Jahrhundert. In: Christoph Fackelmann – Wynfrid Kriegleder: *Literatur – Geschichte – Österreich. Probleme, Perspektiven und Bausteine einer österreichischen Literaturgeschichte. Thematische Festschrift zur Feier des 70. Geburtstags von Herbert Zeman.* Wien – Berlin, LIT Verlag 2011, s. 44–128.
- ZIMMERMANN, HANS DIETER:** Der verzweifelte Parodist: Fritz Mauthner. In: Margarita Pazi – Hans Dieter Zimmermann (eds.): *Berlin und der Prager Kreis.* Würzburg, Königshausen & Neumann 1991, s. 45–55.
- ZIZLER, JIŘÍ:** Alois Musil. In: Jiří Opelík (red.): *Lexikon české literatury 3/I.* Praha, Academia 2000, s. 381–382; podepsáno JZ.
- ZWEIG, STEFAN:** *Svět včerejška.* Přeložila Eva Červinková. Praha, Torst 1994.

ARCHIVY – SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK:

- A AV ČR** ----- Archiv Akademie věd České republiky, Praha
- A HU** ----- Archiv der Humboldt-Universität zu Berlin
- A NM** ----- Archiv Národního muzea, Praha
- A UK** ----- Archiv Univerzity Karlovy, Praha
- LA PNP** ----- Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha
- NA** ----- Národní archiv, Praha

Resümee

Das Buch zeichnet die studentische Mobilität bzw. Peregrination auf der Achse Böhmisches Länder – Berlin im Zeitraum von 1878 bis 1914 nach. Es stellt möglichst alle Protagonisten vor, die als Studenten oder aus anderen Gründen nach Berlin strebten, das als Entwicklungszentrum der philologisch fundierten Fächer galt. Dabei kann die Abhandlung kaum einen prosopographischen Anspruch erheben – im Falle einiger Berliner Studenten mit böhmischem oder mährischem Domizil ist eine Erwähnung in der Liste der immatrikulierten Studenten bzw. ein erhaltenes, zu einem gewissen Datum ausgestelltes „Abgangszeugnis“ die einzigen Dokumente ihrer Existenz. Besonders gilt dies für reisende Philologen, die der deutschsprachigen Gemeinschaft angehörten: Für diese könnte natürlich – anders als für Studenten, die einem vorwiegend tschechischsprachigen Umfeld entstammten – eine engere Bindung an den preußischen Staat bestanden haben.

Die Untersuchung ist chronologisch strukturiert; sie beginnt mit dem Herbst 1878, als Wendelin Toischer, ein Student der Prager Germanistik, nach Berlin aufbrach, und schließt mit dem Kapitel, das den Jahren unmittelbar vor dem Krieg und den ersten Kriegsmonaten gewidmet ist (Herbst 1914). Die Personenporträts arbeiten vor allem mit Daten, die aus administrativen Dokumenten stammen (im Rhythmus der An- und Abreisen), mit bio-bibliographischen Verweisen, teilweise auch mit neu entdeckten Briefwechseln, Ausschnitten aus Memoiren und weiteren Beispielen für wechselseitige Reflexion, Kontakte und Verbindungen zwischen den Böhmisches Ländern und der preußischen Metropole.

Die Untersuchung rekonstruiert, bzw. verdeutlicht durch neue Beobachtungen offensichtliche sowie vermutliche Kontinuitäten und Verbindungen: das Erbe persönlicher Bindungen (z. B. nimmt Max Roediger in Erinnerung an Arnošt Kraus immer wieder tschechische Studenten freundlich auf), Gesten der Begutachtung, Empfehlungen (an denen, die bereits in Berlin gewesen waren, orientieren sich ihre Nachfolger und deren Studien), autoritative Vorbilder, die bestimmte „Stile“ der philologischen Arbeit begründen und moderieren. In Teilergebnissen trägt das Buch so zur Erkenntnis der Formierung der philologischen Disziplinen bei.

Vorwiegender Ausgangspunkt der Peregrinations-Achse, auf der die Landsleute aus den böhmischen Ländern nach Berlin reisten, war Prag mit seinen beiden, seit 1882 nach Sprachen getrennten Universitäten. Nur ein kleinerer Teil der Studenten, die in Berlin bei der Immatrikulation „Böhmen“ oder „Mähren“ als ihren Geburtsort angaben, kam von anderen Universitäten, einige hatten niemals in Prag studiert (eine gängige Alternative war die Wiener Universität). Die Zahl

der Philologiestudenten, die an die Berliner Universität gingen, stieg erst nach der Jahrhundertwende in signifikanter Weise und erreichte Ihren Höhepunkt in den Jahren 1910–1911. Der Versuch, nach Möglichkeit alle Akteure der studentischen Mobilität zwischen Böhmen und Berlin zu porträtieren, führt dazu, dass nicht nur spätere führende Vertreter der philologischen Fächer in den böhmischen Ländern sowie im Ausland (z. B. die Germanisten Arnošt Kraus, Jan Krejčí, Arne Novák, Otokar Fischer, die Orientalisten Isidor Singer, Isidor Pollak, Alois Musil bzw. Bedřich Hrozný, der Anglist Robert Priebisch, der Romanist Erhard Preissig, die klassischen Philologen František Groh und Otakar Jiráni) Eingang in die Studie finden, sondern auch eine Reihe von heute vergessenen oder völlig unbekanntenen Personen.

Jmenný rejstřík

A

ABBÁS, Jakob ibn 239
ABEL, Carl 62
ADAM, Wolfgang 69
ADLER, Felix 265
ADLER, Hans Hermann 300, 307, 319, 356
ADLER, Sigmund 59
AISCHYLOS 131, 135, 176, 212
ALBERTI, Konrad 67
ALBRECHT, Andrea 34
ALFONSO, Nicola D' 276
ALTHOFF, Friedrich 38, 78
AMMAN, Johann Josef 60–61
ANDRADE CAMINHA, Pêro de 47
ANDREAS-SALOMÉ, Lou 91, 198
ANNUNZIO, Gabriele D' 143
ARENDT, Carl 122
ARENT, Wilhelm 67
ARISTOFANÉS 93, 288, 300
ARISTOTELÉS 46, 93, 94, 98, 99, 108, 192, 329
ARLETH, Emil 67, 91, 98, 168, 180, 281
ARNDT, Engelhardt 35
ARNHEIM, Clara 145
ARNIM, Achim von 331
ARNIM, Hans von 121
ARNOBIUS 251, 253, 268
ARTEMIDÓROS 333
ASCHER, Edmund 225
AUERBACH, Berthold 217
AUGUSTA MARIE Luise Katharina von Sachsen-Weimar-Eisenach 135
AUGUSTA VIKTORIA von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg 124, 328
AUGUSTIN Z HIPPA 132
AUGUSTIN, Karel 239, 240, 245, 355
AUGUSTUS (Gaius Octavius) 84

B

BAB, Julius 282, 283, 337
BACON, Francis 293
BAČKOVSKÝ, František 264
BAESECKE, Georg 273, 298, 301
BAEUMLER, Alfred Albin 276, 288, 320, 333, 337, 356
BAHL, Peter 6
BAHR, Hermann 38, 285, 286, 307

BACH, Johann Sebastian 271, 273
BACHMANN, Adolf 86, 168, 169, 312
BAIDAWI (též Abdallah ibn Omar al-Baidawi) 209
BAKCHYLIDES 94
BALZAC, Honoré de 245
BANDELLO, Matteo 154
BARÉŠ, Ladislav 249–250, 259
BARNOWSKY, Victor 349
BARTH, Jakob 51, 72, 75, 85, 111, 112, 160, 170, 288, 343
BARTLETT, Robert J. 277
BARTOŠ, František 59, 230
BARTOŠEK, Julius 234
BARTOŠEK, Theodor 234
BARTSCH, Karl 29, 32, 230
BASCH, Victor 59
BASS, Arnošt 351
BASSERMANN, Albert 267
BATKA, Richard 67, 102, 158
BAUDELAIRE, Charles 137
BAUDIŠ, Josef 212–213, 214, 217, 218, 329, 341, 354
BAUER, Adolf 93
BAUER, Felice 331
BAUER, Karl Johannes 110
BÄUMER, Gertrud 197
BAUMGART, Hermann 80, 108
BAUŠE, Bohuslav 6
BAUŠOVÁ, Blažena 275, 277, 283, 287, 307, 342
BAYER, Antonín 331
BEBEL, August 138
BECKER, Carl Heinrich 239
BECKER, Karl 332–333
BECKH, Hermann 330
BEER, Antonín 168, 169–170, 174, 234, 270–271, 350, 355
BEETHOVEN, Ludwig von 92, 322, 351
BEGAS, Reinhold 106, 133, 155
BECH, Fedor Wilhelm 29
BECHSTEIN, Reinhold 29
BELCK, Waldemar 160
BELKE, Ingrid 38
BENEŠ, Edvard 7, 257–258, 262–263, 342, 355
BENEŠ, Vincenc 328
BENJAMIN, Walter 343
BENZINGER, Immanuel 111
BENZMANN, Hans 109
BERBIG, Roland 45
BERGEMANN 233–234

Obsah

Předmluva	5
Filologové z českých zemí v Berlíně 1878–1889	11
Filologie pod hvězdami moderny 1890–1899	55
Berlín po přelomu století 1900–1903	113
Podzim 1903 – léto 1905	177
Podzim 1905 – léto 1908	221
Léta předválečná: podzim 1908 – podzim 1914	261
Shrnutí	353
Literatura	357
Resümee	373
Jmenný rejstřík	375

Předmluva

[...] věda teoretická se vždy doplňuje s historickou a obě mají společný základ, jímž je filologie nebo archeologie nebo jiná nauka zpracovávající prameny.

KAREL SVOBODA, 1937¹

Dějiny Berlína jako přitažlivé učenecké, resp. univerzitní metropole nelze oddělit od proměn, jež město prodělávalo i v jiných životních sférách. Za klíčovou událost – vzhledem k éře, jíž se bude tato kniha věnovat – lze bezpochyby považovat pruský triumf ve válce s Francií na počátku sedmdesátých let. V polovině ledna 1871 bylo ve Versailles proklamací vyhlášeno německé císařství² a kancléř Bismarck a Hohenzollern Wilhelm Friedrich Ludwig von Preußen dohlíželi na etablování nové (říšské) prestiže, která se měla odrážet jak v její ideologii, tak i architektuře, a současně stát – ve směsi mytologie a dynastického kultu (viz Kipper 2002) – na starobylých základech; jejím centrálním areálem byly logicky berlínské ulice, prostranství.³

Nově budovaná sláva však předháněla realitu – což neopomněl takřka jízlivě zaznamenat pražský filozof a estetik Josef Durdík, který Berlín navštívil jako turista. „Bydlím ‚pod lipami‘, první to třídě berlínské, vidím braniborskou bránu a na konci lip pomník Friedricha II. Ba pořádek je tu snad až úzkostlivý, ale co do výstavnosti a čistoty zůstal Berlín daleko za mými představami, [...] s podivením spatříš v ulicích berlínských skutečné struhy a přes ně lávky, nemá Berlín posud žádných stok,“ pohoršeně referoval v srpnu 1875 v týdeníku Světozor. Fascinovalo-li Durdíka něco, byly to zoologická zahrada, Brehmovo akvárium (otevřené roku 1869), „muzea, v nichžto jsou poklady umělecké a starožitnické sneseny; zejména jsou oddělení egyptské a nordické pravou studnicí historických znamenitostí“, a obrazárny. Durdík se v letních dnech vypravil také

¹ Karel Svoboda: Literární věda, její soustava a rozvoj, *Listy filologické* 64, 1937, č. 2, s. 81–102, zde s. 102.

² Srov. Weinholdovu jubilejní úvahu o významu této události – Karl Weinhold: *Zum Gedächtnis des 18. Januars 1871. Rede bei der Erinnerungs-Feier der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin am 18. Januar 1896*, Berlin 1896, případně Adolph Wagner: *Die Entwicklung der Universität Berlin 1810–1896. Rede zur Gedächtnisfeier der Stiftung der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin am 3. 8. 1896*, Berlin 1896 (rektorská řeč), zejm. s. 35–40.

³ Srov. Henry Vizetelly: *Berlin under the New Empire. Its Institutions, Inhabitants, Industry, Monuments, Museums, Social Life, Manners, and Amusements*, 2 sv., London, Tinsley Brothers, Catherine Street, Strand 1878, 1879. Nověji Dauss 2007. Viz také Lunačarského poznámku o Wagnerovi, píšícím „kovově znějící pochody na počest vítězů“: „těžkopádná forma jeho hudebních děl má původ v těžce okázalosti vítězného kapitálu, která poznamenala mnohé ulice a náměstí v Berlíně“ (Lunačarskij 1979, s. 363).